

УДК 336.71:336.76(477)
ББК 65.262.2

Гаркуша Ю.О. (Garkyscha Y.O.)

ДОМІНУЮЧА РОЛЬ БАНКІВ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ
THE DOMINANT ROLE BANKS ON FINANCIAL MARKET OF UKRAINE

Одеський державний економічний університет

Міністерство освіти та науки

Кафедра банківської справи

65026, м. Одеса, вул. Преображенська, 8.

тел.: (066)9933567

E-mail: garkyscha@meta.ua

Анотація. У статті Гаркуші Ю.О. «Домінуюча роль банків на фінансовому ринку України» досліджено роль банків, страхових компаній-life, кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів на ринку депозитів України. Визначені основні тенденції діяльності фінансових посередників в сучасний період. Виявлені проблеми конкуренції фінансових посередників та вказані шляхи їх подолання.

Ключові слова: банки, небанківські фінансові посередники, фінансові посередники, фінансовий ринок, конкуренція, депозит.

Annotation. The article Garkushi YO "The dominant role of banks in the financial market of Ukraine" the role of banks, insurance companies-life, credit unions and pension funds on deposit market of Ukraine. The main trends of financial intermediaries in the modern period. Identified problems of competition of financial intermediaries and listed ways to overcome them.

Key words: banks, unbank financial mediators, financial mediators, financial market, competition, deposit.

Вступ. Для трансформації української економіки необхідними умовами являються масштабні інвестиції, поява нових фінансових інструментів, впорядкування законодавства, побудова та удосконалення інституційної структури фінансового ринку. Адже наприкінці ХХ століття фінансові інститути Японії, Європи, Сполучених Штатів Америки інвестували в економіку значну суму грошових коштів, зокрема, страхові компанії окремо спрямували в господарську діяльність суспільства даних країн більш як 4 трлн. доларів США. На сьогодні третину фінансових

ресурсів економіки Сполучених Штатів Америки становлять внески зі страхування життя, а у Швейцарії даний показник складає 70 відсотків.

Створення умов для удосконалення діяльності вітчизняного фінансового ринку, що дасть змогу ефективно акумулювати заощадження населення та господарюючих суб'єктів, з подальшим професійним розподілом та перерозподілом їх в різні галузі економіки, передбачає підвищення ефективності функціонування фінансових посередників, що повинно означати не лише поліпшення діяльності банківської системи України, а й системи парабанківських інститутів.

Постановка завдання. Особливостям функціонування, оцінці діяльності та перспективам розвитку фінансових інститутів присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: М. Фрідмена, Дж. Герлі, Е. Шоу, Є. Жукова, В. Корнеєва, І. Лютого, М. Савлука, С. Зубика, В. Зимовця та ін. Однак, не достатньо висвітленим залишається питання щодо оцінки конкурентних позицій фінансових інститутів на фінансовому ринку України.

Метою даної статті є визначення та оцінка конкурентних переваг банків і небанківських фінансових посередників на ринку залучення капіталу України.

Результати. Модель фінансового посередництва в нашій державі є банкоорієнтована, що зумовлено внутрішніми процесами перетворень в економіці. Внаслідок чого сформувалася система фінансових посередників, особливістю якої є перевага банків над небанківськими посередниками. Варто додати, що банківські установи домінують як за сумою сформованих активів так і за кількістю та різноманітністю наданих фінансових послуг.

Вітчизняні банки функціонально розвиваються як універсальні фінансові установи, відмовляючись від спрощеного розуміння банківського обслуговування своїх клієнтів, що передбачає лише

розрахунково-касові, депозитні та кредитні операції, поступово розширюючи і диверсифікуючи власну діяльність.

Однак, операції банків співпадають з операціями тих чи інших небанківських посередників. Зокрема, такі операції як залучення грошових коштів, кредитування інвестування, видача гарантій і порук характерні і для кредитних спілок. Також, є певні види операцій, що характерні як для банків, так і для страхових компаній, недержавних пенсійних фондів (далі НПФ) та інших фінансових установ.

Конкуренція між банками та небанківськими посередниками відбувається на фінансовому ринку відповідно до виду їх діяльності, а також залежно від сектору фінансового ринку, де вони функціонують, між різними видами небанківських установ щодо можливості надавати фінансові послуги одного типу. До початку світової фінансової кризи 2008 року, по мірі розвитку вітчизняного фінансового ринку відбувалась постійна диверсифікація інструментів і послуг під час задоволення економічних потреб його учасників. При цьому бізнесові інтереси різних фінансових посередників взаємно перетинались і обумовлювались. У цьому руслі звичною практикою поряд із конкуренцією відбувалось співробітництво банків і небанківських фінансових установ [1, с. 133]. З початком світової фінансової кризи взаємодія між вітчизняними фінансовими посередниками призупинилась, натомість посилилась конкурентна боротьба за клієнтів на фінансовому ринку.

Фінансові посередники, відповідно до специфіки свого господарювання, здійснюють фінансову діяльність на різних сегментах ринку фінансових послуг. Щодо грошового ринку, на якому створюється попит та пропозиція грошей, фінансові послуги надаються з метою обслуговування обігу грошових цінностей, що супроводжується проведенням депозитних операцій.

Таблиця 1

Конкурентні переваги банків, страхових компаній-life, кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів на ринку депозитів України[2,3,4,5].

Ознаки	Банки	Страхові компанії-life	Кредитні спілки	НПФ
Статус вкладника	Юридичні та фізичні особи	Юридичні особи та і фізичні особи	Лише члени кредитної спілки	Залежно від виду НПФ
Валюта вкладу	Національна та іноземна валюта	Національна та іноземна валюта	Не обмежено законодавчо	Національна валюта, у окремих випадках - іноземна валюта
Сума вкладу	Законодавчо відсутнє обмеження щодо обсягу внесених коштів на строкові депозитні рахунки банків	Законодавчо відсутнє обмеження	Зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом не можуть бути більше 10% від загальних зобов'язань кредитної спілки	Пенсійні внески сплачуються відповідно до умов пенсійних схем у розмірах та порядку, встановленому у контракті
Механізм отримання доходів від розміщення грошових коштів	Диверсифікований і уніфікований графіків отримання відсотків від розміщення коштів дають можливість клієнтам планувати власні доходи	Отримання доходу відбувається лише один раз на рік за результатами отриманого інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя	Диверсифікований і уніфікований графіків отримання відсотків від розміщення коштів дають можливість клієнтам планувати власні доходи	Пенсійні виплати визначаються залежно від суми пенсійних коштів, що обліковуються на індивідуальному пенсійному рахунку, тривалості виплат та розміру пенсії
Дострокове припинення дії договору	Сума вкладу обов'язково повертається власнику, дохід корегується залежно від умов договору	Викупна сума встановлюється відповідно умов договору, яка оподатковується ПДФО	Сума вкладу обов'язково повертається власнику, дохід корегується залежно від умов договору	Пенсійні кошти учасника фонду передаються до іншого пенсійного фонду, страхової організації або на пенсійний депозитний рахунок банку
Гарантування повернення вкладів та нарахованих відсотків	Гарантування повернення вкладів та нарахованих відсотків ФГВФО	Гарантування повернення коштів за рахунок сформованих резервів	Гарантування повернення вкладів кредитними спілками, які є учасниками системи захисту вкладів	Гарантування повернення пенсійних коштів за рахунок НПФ

Депозитні послуги на грошовому ринку надають такі фінансові інститути як банки, кредитні спілки, а також залучати кошти на депозитні рахунки мають право недержавні пенсійні фонди, страхові компанії-life, інститути спільного інвестування. Конкурентні переваги того чи іншого фінансового посередника у наданні фінансових послуг депозитного характеру, дають можливість залучати та професійно управляти вільними коштами клієнтів.

Конкурентні переваги банків, страхових компаній-life, кредитних спілок та недержавних пенсійних фондів на ринку депозитів України за різними ознаками зображено в табл. 1.

Щодо статусу вкладника, то варто зауважити, що банки та страхові компанії-life залучають кошти юридичних осіб та дієздатних фізичних осіб. Кредитні спілки надають фінансові послуги лише фізичним особам, які являються членами кредитної спілки. Учасником недержавного пенсійного фонду може стати та чи інша фізична особа, залежно від виду НПФ. Наприклад, якщо НПФ є відкритий, то його учасником можуть бути будь-які фізичні особи, якщо корпоративний – виключно фізичні особи, які перебувають у трудових відносинах із засновником, учасниками ж професійного НПФ являються фізичні особи, пов'язані за родом їх професійної діяльності.

Згідно законодавчої бази, банки, кредитні спілки та страхові компанії мають можливість залучати кошти на депозитні рахунки як у національній валюті так і в іноземній. Пенсійні внески також сплачуються лише у національній валюті України, а у випадках, передбачених законодавством України, в іноземній валюті за офіційним обмінним курсом Національного банку України, що діяв на момент сплати, шляхом готівкових та (або) безготівкових розрахунків. Юридичні особи сплачують пенсійні внески лише у безготівковій формі [2]. Слід зауважити, що банки також мають

можливість залучати вільні заощадження на депозитні рахунки у формі банківських металів.

Законодавчо відсутні жорсткі обмеження щодо суми депонованих коштів до фінансових інститутів. Проте, згідно Закону України «Про кредитні спілки», зобов'язання кредитної спілки перед одним своїм членом не можуть бути більше 10 % від загальних зобов'язань кредитної спілки [3]. Пенсійні внески сплачуються у порядку та розмірах, зазначених у контракті. Рада пенсійного фонду має право встановити мінімальний розмір пенсійних внесків на рівні 10% від мінімальної заробітної плати у розрахунку за один місяць. Максимальний розмір пенсійних внесків за пенсійними схемами недержавного пенсійного забезпечення не обмежується [2].

Доходи у вигляді нарахованих відсотків на суму вкладу клієнти банків, кредитних спілок, недержавних пенсійних фондів отримують залежно від суми вкладу та умов договору. Страхувальники, що застрахували власне життя отримують дохід лише один раз на рік відповідно до отриманого інвестиційного доходу від розміщення коштів резервів із страхування життя.

Варто додати, що вразі дострокового припинення дії договору за ініціативою клієнта, власники депонованих коштів втрачають певну частину доходу. Якщо, наприклад, кошти розміщені на депозитних рахунках в банку чи кредитній спілці, то в разі дострокового розірвання договору сума вкладу обов'язково повертається власнику, а дохід корегується залежно від умов договору. Якщо ж фізична особа придбала поліс страхування життя, то у разі дострокового припинення дії договору страховик виплачує страхувальнику викупну суму, яка є майновим правом страхувальника. Також, слід звернути увагу, що згідно вітчизняного законодавства, у випадку дострокового розірвання договору страхування

життя вся викупна сума, яка виплачується страхувальнику, оподатковується за ставкою 15% [4].

У разі розірвання учасником недержавного пенсійного фонду пенсійного контракту, пенсійні кошти учасника фонду передаються до іншого пенсійного фонду, страхової організації або на пенсійний депозитний рахунок банку за рахунок учасника фонду або роботодавця, якщо причиною цьому стали зміни в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників [2].

Не може не впливати на поведінку учасників фінансового ринку такий чинник як гарантування повернення вкладів та нарахованих відсотків. В більшості країнах світу, в яких діє система гарантування вкладів, до неї відносяться банківські установи та різні недержавні ощадні установи (кредитні спілки, асоціації тощо).

У 1998 році згідно з Указом президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб – вкладників комерційних банків України» була створена система гарантування вкладів фізичних осіб. Вже в наступному 1999 році було прийнято Положення Кабінету України про «Фонд гарантування вкладів фізичних осіб». А в 2001 році – Закон України «Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб». Діяльність фонду направлена на гарантування кожному вкладнику учасника фонду та санаційного банку відшкодування коштів за його вкладами, включаючи нараховані відсотки. До речі, відшкодування ФГВФО, у разі неплатоспроможності банку, з 2008 року здійснюються в розмірі не більше 150000 грн., що підвищує довіру населення при розміщенні вільних коштів.

Рішенням XIV Позачергової Конференції Національної асоціації кредитних спілок України відповідно до «Концепції розвитку системи

кредитної кооперації», що була ухвалена Кабінетом Міністрів України, 15.02.2007 року було створено систему гарантування вкладів, розміщених в кредитних спілках. На основі затвердженої резолюції відповідним положенням запроваджено 03.09.2008 року «Програму стабілізації та гарантування НАКСУ».

Також було запроваджено загальнонаціональну програму підтримки фінансової стабільності та оздоровлення кредитних спілок під опікою Всеукраїнської асоціації кредитних спілок (ВАКС) та Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ).

На даний час діє паралельно «Програма стабілізації та гарантування» НАКСУ, а також «Програма захисту вкладів». Варто додати, що на сьогоднішній день до складу НАКСУ входять 150 кредитних спілок зі всіх областей України та Автономної Республіки Крим. Список учасників Програми компенсації втрат вкладників кредитних спілок станом на 1 січня 2010 року налічує лише 38 установ. До речі, розмір максимальної гарантованої суми становить 25000 грн. Учасницями «Програми захисту вкладів» являються 41 кредитна спілка. Згідно даних, наведених вище, можна зробити висновок, що станом на 30.06.2010 р. з 700 кредитних спілок України лише 79 є учасниками системи гарантування вкладів [5, с 172-173].

Згідно статті 30 Закону України «Про страхування», для забезпечення страхових зобов'язань із страхування життя і медичного страхування страховики формують окремі резерви за рахунок надходження страхових платежів і доходів від інвестування коштів сформованих резервів по цих видах страхування [4], що є гарантією отримання страхових виплат страхувальником в разі настання страхового випадку. Варто додати, що за підсумками I півріччя 2010 року у порівнянні з аналогічним періодом 2009 року, резерви зі страхування життя збільшились на 109,3 млн. грн. В наслідок кризових явищ в економіці

країни за даними Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг на кінець I півріччя 2009 року значення показника зміни резервів із страхування життя було від'ємним у 14 страхових компаній-Life, а за підсумками I півріччя 2010 року – 17, що пов'язано з достроковим розірванням договорів страхування. Тож, станом на 30.06.2010 р. резерви зі страхування життя склали 1902,8 млн. грн., що на 299,2 млн. грн.(18,7%) більше у порівнянні з 30.06.2009 р. [6].

Виплата пенсійних коштів у недержавних пенсійних фондах згідно законодавства здійснюється за рахунок коштів пенсійного фонду. До речі, відмова або затримка в здійсненні пенсійних виплат забороняється, крім випадків, передбачених законом. У разі відмови або затримки пенсійних виплат учасник фонду має право оскаржити дії осіб, які здійснюють пенсійні виплати, в Державній комісії з регулювання ринків фінансових послуг України або в суді. [2].

Станом на кінець I півріччя 2010 року недержавними пенсійними фондами було здійснено загальний обсяг пенсійних виплат (одноразово та на визначений строк) 38330 учасникам та 995 спадкоємцям, тобто 7,9 % учасників від загальної їх кількості отримали пенсійні виплати на даний період. Слід зауважити, що пенсійні виплати за період 2008-2010 рр. стрімко зросли, наприклад, станом на 30.06.2010 р. пенсійні виплати становили 126,9 млн. грн., що в порівнянні з 30.06.2008 р. більше на 111,5 млн. грн. або 87,9%, коли пенсійні виплати склали 15,4 млн. грн. В основному пенсійні виплати являються одноразовими [6].

Висновки. Конкурентна боротьба спонукає банків та небанківських фінансових посередників застосовувати різні методи залучення клієнтів. Ці методи можна поділити на цінові (відсоткова ставка), та нецінові (якість обслуговування, розширення спектра фінансових послуг, маркетингові прийоми, гарантування отримання прибутку тощо). Однак, варто відмітити, що на сьогодні парабанки являються слабкими конкурентами

банківським установам. Банки займають основні ніші на вітчизняному фінансовому ринку. Лідируючі конкурентні позиції обумовлені характером діяльності банків, особливістю становлення та розвитку кредитної системи України. Також, вітчизняна банківська система значно випереджає розвиток небанківських фінансових посередників за обсягом активів та залучених фінансових ресурсів. Проте, парабанківські фінансові інститути, надаючи певний спектр фінансових послуг, що не надаються банками, також впливають на функціонування фінансового ринку та на економіку країни в цілому.

Світова фінансова криза призупинила розвиток фінансового ринку, що вплинуло на показники діяльності всіх фінансових посередників, а також на їх можливість акумулювати вільні кошти населення та юридичних осіб. За період 2009-2010 рр. кошти, залучені фінансовими інститутами зменшились на 15,3% (49753,3млн. грн.) і становили на початок 2010 р. 274946,2 млн. грн. Також, знизився показник коштів, залучених банками на депозитні рахунки, в складі яких на 20% (28724 млн. грн.) знизилась строкові кошти юридичних осіб, що пов'язано з призупиненням ділової активності суб'єктів господарювання, банкрутством підприємств під впливом негативної динаміки в економіці нашої країни. Аналогічно, на 11,0% (19941млн. грн.) знизилась строкові кошти фізичних осіб, суттєво на даний показник вплинули зниження рівня доходів населення, мораторій на повернення коштів, розміщених на депозит, падіння рівня довіри до банківської системи України взагалі [7].

Варто відзначити, що під впливом вищезазначених подій, суттєво зменшилась сума коштів, яка залучена парабанками, особливо, кошти, залучені кредитними спілками. Проте, за даний період значно зросли фінансові ресурси, акумульовані недержавними пенсійними фондами, а саме на 29,0% (171,7 млн. грн.) [6].

Отже, на нашу думку, для сприяння розвитку здорової конкуренції на фінансовому ринку в цілому та на його сегменті - ринку депозитів України необхідно:

- удосконалити законодавство, що регулює діяльність фінансових посередників, адже на сьогодні існують недоліки законодавчої бази щодо регулювання функціонування страхових компаній, кредитних спілок та інших фінансових посередників;

- на рівні держави сприяти залученню максимальної кількості кредитних спілок до «Програми стабілізації та гарантування» НАКСУ та до «Програми захисту вкладів», а також збільшити розмір максимальної гарантованої суми, що призупинить відтік коштів з кредитних спілок;

- фінансові посередники, що займаються залученням заощаджень, повинні формувати раціональну депозитну політику відповідно до тенденцій в економіці держави;

- законодавчо чітко визначити механізм оподаткування доходів, отриманих у вигляді нарахованих відсотків на суми коштів, які розміщені на депозитних рахунках фінансових установ;

- на рівні держави розробити довгостроковий план розвитку фінансових посередників та фінансового ринку загалом.

Література

1. Корнеєв В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку: Монографія. – К.: Основа, 2007. – 192 с.

2. Про недержавне пенсійне забезпечення. Закон України від 9 липня 2003 року. – № 1057-IV // www.rada.gov.ua.

3. Про кредитні спілки Закон України від 20 грудня 2001 року. - № 2908-III // www.rada.gov.ua.

4. Про страхування Закон України від 7 березня 1996 року. - № 85/96-ВР // www.rada.gov.ua.

5. Унинець-Ходаківська В.П., Костюкевич О.І., Лятамбор О.А. Ринок фінансових послуг: теорія і практика. Вид. 2-ге, доп. І перероб.: Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.

6. dfr.gov.ua.

7. bank.gov.ua.

Рецензенти:

Кузнєцова Л.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Одеського державного економічного університету

Арутюнян Р.Р. – кандидат економічних наук, доцент кафедри банківської справи Одеського державного економічного університету

Дані про автора:

Гаркуша Юлія Олександрівна – викладач кафедри банківської справи Одеського державного економічного університету

контактний телефон(домашній, мобільний): (066)9933567

E-mail: garkyscha@meta.ua

Поштова адреса: 65026, Україна, м. Одеса, вул. Преображенська, 8.